

Ə.V.Əkbərov¹, Q.K.Kərimov²

¹AR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Gəncə ş., Atatürk pr., 450

²AR Elm və Təhsil Nazirliyi

Mingəçevir Dövlət Universiteti

Mingəçevir ş., D.Əliyeva küçəsi, 21

E-mail: alikram.akbarov@adau.edu.az

qaragoz.karimov@mdu.edu.az

NƏQLİYYAT LOGİSTİKASINDA MÜASİR PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN HƏLLİ YOLLARI

Məqalədə nəqliyyat logistikası anlayışına müxtəlif yanaşmalar ümumiləşdirilərək əsaslandırılmışdır ki, daşınmalar logistika sistemində əsas xərclərdən birini təşkil edir. Nəqliyyat logistikasının kateqoriyalar üzrə sistemi və belə kateqoriyaların mahiyyəti açıqlanaraq onların ümumi funksiyası, məqsəd və vəzifələri, nəqliyyat sistemlərinin yaradılması, müxtəlif nəqliyyat növləri ilə nəqliyyat proseslərinin birgə planlaşdırılması, daşınma-saxlama prosesinin texnoloji birliyinin təmin edilməsi, nəqliyyat vasitəsinin növünün seçilməsi, rəşional çatdırılma marşrutunun müəyyən edilməsi, məqsəda uyğun ziddiyyətlərin aradan qaldırılması, saxlama xərclərinin artırılması hədəfləri geniş şəkildə təhlil olunmuşdur. Xüsusi olaraq nəqliyyat logistikasının sistemləşdirmə, integrasiya, təşkilatlanma, nəticə və təkrar istehsal kimi funksiyaları təklif olunur.

Nəqliyyatın logistikanın ayrıca funksional sahəsinə ayrılmasına səbəb olan amillər xarakterizə olunur. Bu amillər arasında daşıma xərcləri ümumi logistika xərclərinin böyük bir hissəsini təşkil edir, daşıma olmadan maddi axının mövcudluğu və təşkili qeyri-mümkündür. Nəqliyyat-logistikasistemləri çatdırılma, xidmət, daşıma kimi növlərinə görə təsnif edilir. Nəqliyyat logistikasının anbarlar və inventar kimi elementlər vasitəsilə digər logistika sistemləri ilə əlaqəli olduğu müəyyən edilmişdir. Nəqliyyat logistikasının global problemlərinin maliyyə, texniki, texnoloji, informasiya, iqtisadi, beynəlxalq, gömrük, ekoloji, əmək kimi doqquz qrupu müəyyən edilmişdir. Həmçinin bu qruplara aid problemlərin aradan qaldırılmasının əsas istiqamətləri araşdırılmışdır. Müəyyən bir regionun nəqliyyat xidmətləri bazarının tutumu konkret regionda yerli nəqliyyat müəssisələrinin göstərdiyi nəqliyyat xidmətlərinin, digər regionlardakı nəqliyyat şirkətlərinin göstərdiyi qeyri-nəqliyyat xidmətlərinin, üstəgəl onların şəxsi nəqliyyat vasitələrinin, əhalinin və s. daşıyıcılar tərəfindən göstərilən nəqliyyat xidmətlərinin ümumi həcmi, daşıma qabiliyyətinin kifayət qədər olmaması səbəbindən daşıyıcılar tərəfindən göstərilə bilməyən nəqliyyat xidmətlərinin ümumi həcmi kimi müəyyən edilməsi təklif olunmuşdur.

Açar sözlər: nəqliyyat, nəqliyyat logistikası, yük daşımaları, idarəetmə, daşınma-saxlama, material axınları, yüklər

Giriş

Nəqliyyat müəssisənin logistika sistemində əsas xərc obyektlərindən biridir. Nəqliyyat sisteminin fəaliyyətinin pozulmasının nəticələri müəssisələrə ziyan vurur və hətta müflis edir. Nəqliyyat logistikasının inkişafı məsələsi alimlər tərəfindən geniş şəkildə araşdırılmışdır. Məsələn, A.Dubois, K.Hulthén, V.Sundquist [1] kənd təsərrüfatında nəqliyyat logistikasının

təşkili problemlərinin iqtisadi sistemin səmərəliliyinə təsirini nəzərdən keçirir. Logistikanın nəqliyyat zəncirinin inteqrasiyasını formalaşdıran hərəkətverici qüvvə olduğu qəbul edilmişdir. Bu məqalədə əsasən layner daşıma sektorunun üfüqi inteqrasiyasını artırırsa da, şaquli inteqrasiyası da məhdud olaraq qaldığı məsələsi irəli sürülür. Yükləşmə, konteyner logistikası və gəmi logistikası arasında aydın fərq qoyulur. Yükləşmə logistikası tədarük zənciri prosesinin daşınan mallara diqqət yetirən hissəsi kimi müəyyən edilir. Konteyner logistikasının məqsədi konteynerlərin hərəkətini optimallaşdırmaqdır. Bu, gəminin istifadəsini maksimum dərəcədə artırmaqla məşğul olan gəmi logistikası ilə birbaşa əlaqəli bir əməliyyatdır. Məqalədə göstərilir ki, daşıma xətləri bu üç növ logistika arasında düzgün balans tapmalıdır [2]. Onların şaquli inteqrasiyaya marağı ilk növbədə ona görədir ki, konteyner logistikasının idarə edilməsi gəmi logistikasına birbaşa dəstək verir. Onların yükləşmə logistikasında iştirakı qeyri-müəyyən olaraq qalır. Logistika müasir istehsal və paylama sistemlərinin mühüm tərkib hissəsidir və makroiqtisadi inkişafa böyük töhfə verir. Kompleks logistika xərcləri inkişaf etmiş ölkələrdə (ÜDM) Ümumi daxili məhsul təxminən 10%-ni, az inkişaf etmiş ölkələrdə isə daha çoxunu təşkil edir. Xərclərdən əlavə, logistikanın səmərəliliyi və ya səmərəsizliyi bütün istehsal və dəyişdirmə prosesinə təsir göstərir. Əslində, logistikanı üç əsas formada təsvir etmək mümkündür. Birincisinə bir sıra fiziki əməliyyatlar - malların məkan və zamanda yerinin dəyişməsi, daşınması, qablaşdırılması, çeşidlənməsi və saxlanması daxildir. Logistika həm də firmaya və firmalar arasındakı münasibətlərə axın sistemi (məhsul axını və informasiya axınları) kimi baxan, təchizat zəncirlərinə hərtərəfli monitoring və rəhbərlik etməyə imkan verən idarəetmə elmləri sahəsinin adıdır. Nəhayət, logistika daşınmaz əmlak və poçt şöbələri də daxil olmaqla müxtəlif ənənəvi peşələri bir inteqrasiya olunmuş peşədə (yəni, logistika xidmətlərinin göstərilməsi) birləşdirən, bundan sonra açıq kuryer və yükləşmə bazarında rəqabət aparan yeni bir sektordur.

Mövzunun aktuallığı. Yükləşmə daşımaları ümumi logistika xərclərinin təxminən yarısını təşkil edir. Ən böyük logistika üçüncü tərəf təminatçıları nəqliyyat sənayesindən qaynaqlanır. Buna baxmayaraq, logistik fəaliyyətlərin əhəmiyyətli bir hissəsini kənd təsərrüfatı, sənaye və ya kommersiya firmalarında (daxili və ya şəxsi logistika) həyata keçirilməyə davam edir. Logistikanın hər üç tərəfi məntiqlidir və onların arasında seçim etməkdənsə, onları birləşdirmək lazımdır [3]. M.Hesse və J-P.Rodrigue coğrafi baxımdan malların hərəkəti və paylanması məsələlərinə toxunur. Alimlərin fikrincə mal axınına informasiya axınları, istehsalda struktur dəyişiklikləri, maliyyə amilləri təsir göstərir [4]. Z.Bokor nəqliyyat logistikasında maya dəyərinin hesablanması üsullarının təkmilləşdirilməsi yollarını müzakirə edir [5]. V.Lukinski və V.Dobromirov həmçinin təchizat zəncirlərində daşıma və logistika əməliyyatlarının qiymətləndirilməsi üsullarını nəzərdən keçirirlər. Həmçinin alimlər Harris-Vilsonun klassik modelinə diqqət yetirirlər [6]. Təchizat zəncirləri, logistika və yükləşmələr iqtisadi strukturlardakı keçidlər, urbanizasiya, şəhər dizaynı və nəqliyyat sistemləri, eləcə də şəhər ərazilərində logistika fəaliyyətləri ilə bağlı xarici təsirlərin yaratdığı daha mürəkkəb problemlərlə üzləşirlər. Bu son zamanlarda bir çox araşdırmaya səbəb oldu. Ancaq bu sahədə mövcud düşüncə vəziyyətini aydınlaşdırmaq üçün kifayət qədər töhfələr yoxdur. Birincisi, şəhər logistikasının coğrafi və funksional elementləri ilə bir cəhətdən təmin etmək. İkincisi, bir tipologiyada yerləşdirilən ədəbiyyatın əhatə dairəsini müəyyən etmək. Üçüncüsü, şəhər logistikası sahəsinin müxtəlif analitik maraq sahələrini, yəni şəhər logistikası, şəhər mallarının paylanması və son kilometr daşınmasını əhatə edə biləcək terminləri müəyyən etmək [7].

Nəqliyyat logistikası mövzusunun təhlili konsepsiyanın mahiyyəti ilə bağlı elm adamları arasında müxtəlif fikirlərin mövcudluğunu göstərir. "Nəqliyyat logistikası" termini aşağıdakıları əhatə edir.

- Yüksək keyfiyyətli daşınmanın təmin edilməsinə yönəlmiş material axınlarının

hərəkətinin səmərəliliyini artırmaq imkanlarının axtarışı ilə bağlı bütün elm,

- Təchizatçıdan son istehlakçıya qədər material axını yolu boyunca logistik əməliyyatları optimallaşdıran nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi ilə həyata keçirilən logistikanın funksional sahəsi,

- Malların avtomobil nəqliyyatı ilə bir məntəqədən digərinə optimal marşrut üzrə çatdırılmasını təşkil edən, çatdırılma müddətlərinin və maliyyə xərclərinin maksimum dərəcədə azaldılmasına imkan verən sistem,

- Yük daşımalarının idarə edilməsində fəaliyyət sahəsi, yəni, nəqliyyat vasitələrindən istifadə etməklə maddi sərvətlərin köçürülməsi,

- Bütün logistik elementlərin, o cümlədən nəqliyyatın inkişafına kompleks yanaşma, bunun əsasında maddi məhsulların toplanması və paylanması üçün innovativ nəqliyyat sistemlərinin formalaşdırılması.

Nəqliyyat logistikanın təkcə bir elementi deyil, həm də miqyasından asılı olmayaraq logistikanın həyatda ifadə olunduğu əsas vasitədir. Nəqliyyat logistikasının ümumi funksiyası istehsal mənbəyindən təyinat yerinə qədər logistika kanalları vasitəsilə material axınlarının idarə edilməsidir. Nəqliyyat logistikasının məqsədi malların hərəkətində iştirak edən hər kəs üçün minimum xərcə, müəyyən bir vaxtda, cədvəl üzrə istehlakçıya material axınlarını çatdırmaqdır. Nəqliyyat logistikası konsepsiyasının tətbiqi real vaxtda və gələcəkdə mürəkkəb sosial-iqtisadi problemlərin rəşional həllini tapmağa kömək edir. Nəqliyyat logistikasının məqsədi logistika şirkətinin məqsədi ilə müəyyən edilir. Yəni, lazımi yük lazımi vaxtda, lazımi yerə, lazımi miqdarda, tələb olunan keyfiyyətdə və minimum xərcə çatdırılmalıdır. Təcrübədə həyata keçirilən nəqliyyat logistikasının funksiyaları bunlardır.

- Əmtəə idarəetmə sisteminin yaradılması,
- Anbarlar vasitəsilə məhsulun hərəkətinin təşkili,
- Məhsul ehtiyatlarının yaradılması və təşkili,
- Logistika mərkəzlərinin inkişafı və təşkili.
- İnteqrasiya – satış proseslərinin sinxronizasiyasının təmin edilməsi,
- İstehsal vasitələri bazarında məhsulların marşrutlaşdırılması və istehlakçılara vasitəçilik xidmətlərinin göstərilməsi, habelə onların saxlanması və çatdırılması,

- Logistika sisteminə logistik vasitəçilərin maraqlarının əlaqələndirilməsinin təmin edilməsi,

- Son məhsulun təkrar istehsalının bütün mərhələlərində material axınlarının işləməsinin təmin etmək; “təchizat – istehsal – emal – marketinq” proseslərinin vahid logistika zəncirində birləşdirilməsi,

- Tənzimləyici – material axınlarının idarə edilməsi bütün növ resurslara qənaət etməyə yönəldilməsi,

- Müxtəlif təşkilati və iqtisadi səviyyələrin və sənayelərin kəsişməsində yaşayış və ikinci əl parkların dəyərinin azaldılması, nəticədə yaranan funksiya müəyyən məhsulun müəyyən miqdarda, müəyyən keyfiyyətdə, müəyyən vaxtlarda və yerlərdə minimum xərcə təmin edilməsinə yönəldilir,

- təkrar istehsal – daşınma ilə təmin edilən davamlı material axını şəklində malların davamlı mübadiləsi.

Nəqliyyat logistikasının vəzifələrinə aşağıdakılar daxildir.

- Nəqliyyat sistemlərinin inkişafı və strukturlaşdırılması,
- Xüsusilə nəqliyyat dəhlizlərinin və nəqliyyat zəncirlərinin layihələndirilməsi,
- Müxtəlif nəqliyyat növlərində proseslərin inteqrasiya olunmuş planlaşdırılması,
- Daşınma və saxlama prosesinin texnoloji vəhdətinin təmin edilməsi,

- Nəqliyyat və istehsal proseslərinin əlaqələndirilməsi,
- İstifadə olunacaq nəqliyyat vasitəsinin növünün müəyyən edilməsi,
- Daşıma proseslərində texnoloji standartların yaradılması,
- Səmərəli çatdırılma marşrutlarının müəyyən edilməsi,
- Münaqişə üsullarının aradan qaldırılması,
- Daşınma xərclərinin azaldılması və saxlama xərclərinin optimallaşdırılması.

Tədqiqatın obyektı. Nəqliyyatın logistikanın ayrıca funksional sahəsinə ayrılması aşağıdakı amillərlə şərtlənir:

- 1) Nəqliyyat xərcləri ümumi logistika xərclərinin əhəmiyyətli bir hissəsini əhatə edir,
- 2) Nəqliyyat olmadan material axınının tənzimlənməsi və saxlanması mümkün deyil.

Müəyyən bir regionda nəqliyyat xidmətləri bazarının tutumunu (1) aşağıdakı düsturla müəyyən edilməsini təklif edirik:

$$NX_{BT} = V_{NX1} + V_{NX2} + V_{NX3} + V_{NX4} \quad (1)$$

NX_{BT} - konkret regionda nəqliyyat xidmətləri bazarının tutumu;

V_{NX1} – müəyyən ərazidə yerli nəqliyyat şirkətləri tərəfindən göstərilən nəqliyyat xidmətlərinin həcmi;

V_{NX2} – digər regionlardakı nəqliyyat müəssisələri tərəfindən müəyyən regionda göstərilən nəqliyyat xidmətlərinin həcmi;

V_{NX3} – qeyri-nəqliyyat müəssisələri, əhali və s. Öz avtonəqliyyat vasitələri ilə göstərilən daşıma xidmətlərinin həcmi;

V_{NX4} – daşıyıcıların kifayət qədər daşıma qabiliyyəti olmadığı üçün göstərmədiyi nəqliyyat xidmətlərinin həcmi.

Logistika sistemlərinin nəqliyyat komponentinin təsnifatı aşağıdakı əlamətlərə malikdir.

- Çatdırılma növünə görə: birbaşa, nəqliyyat terminallarında emal yolu ilə, paylama mərkəzlərində emal və saxlama ilə.

- Xidmət növünə görə: təchizatçıdan və ya paylama mərkəzindən istehlakçı anbarına və ya paylama mərkəzinə, birbaşa istehlakçının təchizatçısından və ya paylama mərkəzindən, təchizatçı istehsalından anbarda saxlanmadan və emal olunmadan istehlakçı istehsalına qədər.

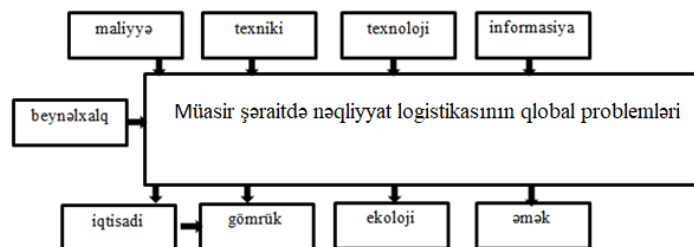
- Nəqliyyat növünə görə: birbaşa, qarışıq.

Nəqliyyat logistikası təchizatçılarla istehlakçılar arasında nəqliyyat əlaqələri və daşınan yük kimi əsas elementlərlə xarakterizə olunur.

Daşınma prosesi hazır məhsul anbarlarından başlayır və malların istehlakçıların və ya vasitəçilərin anbarlarına qəbulu ilə başa çatır. Nəqliyyat logistikası üçün onu digər logistika sistemləri ilə birləşdirən anbarlar və məhsul ehtiyatları kimi elementlər xarakterikdir. Nəqliyyat logistikasının tərkib hissəsi kimi mallar daşınmaq üçün qəbul edildiyi andan alıcıya təhvil verilənədək daşınmaq üçün daşınan mallara çevrilir. Nəqliyyat logistikasında daşımaların həcmi, istiqamətləri və daşımaların adlandırılması nəzərə alınır. Nəqliyyat logistikasının alt sistemlərinə aid olan, idarə olunan və idarə olunmayan əmtəə bazarının subyektlərini müəyyən edir. İstifadə olunan nəqliyyat vasitələrinin növündən asılı olaraq daşıma növləri (dəmir yolu, avtomobil, su, hava, boru kəməri), qarışıq daşıma, daşıma logistikası üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beləliklə, logistikanın inkişafı nəqliyyat siyasətinə və XX əsrin 70-ci illərinin sonunda sənayeləşmiş ölkələrin iqtisadiyyatında struktur dəyişikliklərinə əhəmiyyətli təsir göstərdi.

Nəqliyyat sənayelərarası və sektorlararası inteqrasiya şəraitində logistik istehsal zəncirində birləşdirici halqa rolunu oynayır. Eyni zamanda, həm bazarda daşıma xidmətləri göstərir, həm də bundan qazanc əldə edir. Nəqliyyat biznesinin idarə edilməsi və optimallaşdırılması problemlərinin aktuallığı nəqliyyat xərclərinin ümumi logistika xərclərinin 40-50%-ni təşkil etməsi ilə təsdiqlənir. Müasir nəqliyyat logistikasında bir çox

problemlər var. Bu problemlər müxtəlif ədəbiyyatlarda və nəqliyyat logistikasına dair müəlliflər tərəfindən nəşr edilmiş məqalələrdə və həlli ilə bağlı konfranslarda aparılan müzakirələrdə tədqiq olunmuşdur. Müasir şəraitdə nəqliyyat logistikasında problem yaradan səbəblər 9 problem qrupu üzrə qruplaşdırılır və bu problemlərin aradan qaldırılması əsas inkişaf istiqamətlərini formalaşdırır [8] (şəkil , cədvəl).

Şəkil. Müasir şəraitdə nəqliyyat logistikasında yaranan problemlərin qruplar üzrə əsas səbəbləri.

Bazar münasibətlərində nəqliyyat fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətlərdə inkişaf etməlidir.

- Regionların nəqliyyat balansı əsasında tələbatın ətraflı təhlili,
- Müştəri xidmətinin keyfiyyətinin və etibarlılığının artırılması;
- Yükləmə-boşaltma və anbar işlərinin bütün kompleksinin təkmilləşdirilməsi;
- Məlumat və nəqliyyat xidmətlərinin göstərilməsi;
- Müqavilə münasibətlərinin artırılması;
- Xidmət təkliflərinin inkişafı;
- Müxtəlif assosiasiyaların, səhmdar cəmiyyətlərinin, lizinq şirkətlərinin və s. tərkibinə daxil olacaq müəssisələrin yaradılması;
- Dəmir yolu nəqliyyat vasitələrinin təchizatı, logistika, marketinq, reklam üzrə vasitəçi şirkətlərin yaradılması; konteyner istifadəsinin paylanması.

Cədvəl

Müasir şəraitdə Azərbaycanda nəqliyyat logistikasının qlobal problemləri və həlli üsulları

Qrup nömrəsi	Problemlərin siyahısı	Problemlərin həlli üsulları
Texniki problemlər	1) Dəmir yolu nəqliyyat vasitələrinin az yüklənməsi, xüsusən də yükdaşıma qabiliyyətinin və ya avtomobilin kuzovunun faydalı daxili həcmnin lazımi səviyyədə istifadə edilməməsi; 2) Nəqliyyat xidmətlərinin keyfiyyəti; 3) Müxtəlif nəqliyyat növləri arasında daşınmanın mürəkkəbliyi; 4) Köhnəmiş maddi-texniki infrastruktur, köçürmə işlərində mexanikləşdirmənin aşağı səviyyəsi, əhəmiyyətli fiziki və mənəvi aşınma; 5) Nəqliyyat şəbəkələrinin əməliyyat uyğunsuzluğu; 6) Aşağı hərəkət sürəti (Avropa dəmir yollarında 200-250 km/saat, Azərbaycanda 140-150 km/saat);	1) Kifayət qədər keyfiyyət və məmnunluqda adekvat nəqliyyat xidmətlərini təmin edə bilən dayanacaqların səmərəli təşkili; 2) Çoxsaylı yükqöndərlərdən birləşdirilmiş yüklərin toplanması, optimal marşrutlarının tərtib edilməsi, müəyyən marşrut üzrə daha səmərəli daşıma növünün birləşdirilməsi yolu ilə daşıma prosesinin özünü optimallaşdırması; 3) Dəmir yolu nəqliyyat vasitələrinin növləri üzrə texniki xidmət prosedurlarının əlaqələndirilməsi ilə avtonəqliyyat müəssisələrində texniki siyasətin tətbiqi, hissələrin, aqreqatların və qovşaqların sıradan çıxması səbəblərinə nəzarət və təhlilə əsaslanan müasir ehtiyat hissələri ilə təchizat sisteminin tətbiqi;

Texnoloji problemlər	1) Texniki imkanları artıq tükənmiş və ətraf mühitə daha çox təsir edən nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi; 2) Yolların keyfiyyətsizliyi, yolların keyfiyyətsiz olması səbəbindən yana-caq sərfiyyatının artması; 3) Mövcud standartlara uyğun olmayan köhnə texnologiyalardan istifadə; 4) Nəqliyyatın idarə edilməsinin aşağı texniki, texnoloji və təşkilati səviyyəsi;	1) Yeni məhsul və texnologiyaların tədqiqi; 2) Avropa miqyasında nəqliyyat sisteminə inteqrasiya; 3) Nəqliyyatın təhlükəsizliyi səviyyəsinin artırılması; 4) Sistem Analizi və Proqramlaşdırma (SAP) proqram təminatının tətbiqi; 5) Bütün iqtisadi proseslərin idarə olunmasına yanaşmaların dəyişdirilməsi; 6) Yenidən yükləmə əməliyyatlarının azaldılması ilə trafik avtomatik idarə edilməsi şəbəkəsinin yaradılması;
Maliyyə problemləri	1) Yolların yenidən qurulması, hərəkət tərkibinin, siqnalizasiya sisteminin, rabitənin yenilənməsi, xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün investisiya və şəxsi vəsaitin olmaması;	1) Əsas vəsaitlərin nəqliyyat vasitələrinin lizinq yolu ilə alınması proqramlarının hazırlanması; 2) Məqsədli maliyyələşdirmə və investisiya proqramlarının işlənilib hazırlanması, dəmir yolu nəqliyyat vasitələrinin modernləşdirilməsi, yenidən qurulması və yenilənməsi;
İnformasiya problemləri	1) Optimal nəqliyyat marşrutlarının qurulmasının mürəkkəbliyi; 2) Daşıyıcılardan kifayət qədər məlumat dəstəyinin olmaması; 3) Daşınma prosesinin avtomatlaşdırılmasına imkan verən proqramlar haqqında biliklərin olmaması;	1) Böyük həcmli məlumatların işlənməsi, real vaxt rejimində və minimal xərclə məlumat mübadiləsi üçün nəqliyyat və logistikada ən son kompüter texnologiyalarının tətbiqi;
İqtisadi problemlər	1) Neft, yanacaq, sürtkü yağları, açıq və tünd neft məhsulları, enerji resursları daxil olmaqla, bütün nəqliyyat növlərinin maya dəyərinin davamlı olaraq artırılması; 2) Daşıyıcıların infrastrukturundan istifadəsinə görə müxtəlif ödəniş şərtləri;	1) Daşımanın maya dəyərinin hesablanması zamanı bazar qiymətindən çox, hər bir nəqliyyatın fərdi gəlirliliyinin nəzərə alındığı metodologiyaya qayıtmaq; 2) Logistika xərclərinin hərtərəfli uçotu; 3) Sərnişin daşımalarının çarpaz maliyyələşdirilməsindən imtina;
Beynəlxalq problemlər	1) İqlim şəraitinin dəyişməsi ilə bağlı gözlənilməz risklər; 2) Vahid avtonəqliyyat jurnalının olmaması (bu, praktikada eyni nəqliyyat vasitəsinin müxtəlif dispetçerlər tərəfindən eyni vaxtda müxtəlif marşrutlarda bron edilməsinə səbəb olur); 3) Avtonəqliyyat vasitələrinin yüklənməsi üçün razılaşdırılmış tarixlərdə təhvil verilməməsi;	1) Milli qanunvericilik bazasının beynəlxalq konvensiyalara, sazişlərə və Avropa Birliyinin qanun-vericiliyinə uyğunlaşdırılması; 2) Ölkə üzrə tranzit daşımalarının əlavə həcmələrinin və yeni hərəkət istiqamətlərinin cəlb edilməsi hesabına Beynəlxalq Nəqliyyat Dəhlizi (BND) şəbəkəsinin şaxələnməsi.

Cədvəlin davamı		
Ekoloji problemlər	2) Ətraf mühitin çirklənməsi və səs-küy üçün əlavə ödənişlərin olmaması;	1) Atmosfer havasının və torpağın çirklənməsinin azaldılması; 2) Yerüstü və yeraltı suların çirklənmədən qorunması; 3) Daşıma səs-küyünün və vibrasiyasının azaldılması; 3) Nəqliyyatın flora və faunaya zərərli təsiri və onun təsirindən qorunma;
Əmək problemləri	1) Logistika operatorları da daxil olmaqla, ixtisaslı logistik kadrların kifayət qədər olmaması; 2) Əmtəə istehsalçıları arasında kifayət qədər kooperasiyanın olmaması integrasiya və kooperasiya proseslərini çətinləşdirir.	1) Nəqliyyat qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi; 2) Avropa İttifaqı (Aİ) ölkələri ilə sərhədlərin "eroziyaya uğraması" nəqliyyat sektorunun cəlbediciliyini artıracaq; 3) Nəqliyyat operatorlarının sayının artırılması, daxili rəqabətin artırılması və tariflərin dağılmasının stimullaşdırılması; 4) Sürücülərin maaşlarının artırılması.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi – Nəqliyyat logistikası sistemi statistik təhlil metodundan istifadə olunaraq mövcud problemlər baxımından təhlil olunmuş, onların həlli və inkişaf istiqamətləri göstərilmişdir. Bununla yanaşı bu tədqiqat işində ehtimal nəzəriyyəsi və riyazi statistikanın qanunlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat işinin tətbiqi əhəmiyyəti – Müasir şəraitdə nəqliyyat logistikasında 9 – qrupda qruplaşdırılan səbəblər verilmiş və buna uyğun olaraq həmin səbəblərin aradan qaldırılması yolları geniş və elmi əsaslarla əsaslandırılmışdır. Qeyd edilən proseslərin tətbiqi nəqliyyat logistikası sisteminin səmərəli fəaliyyətini təmin edir.

Tədqiqat işinin iqtisadi səmərəsi – Nəqliyyat logistikasında mövcud problemləri yaradan səbəblər və onların aradan qaldırılması tədbirlərinin yerinə yetirilməsi bu sistemə daxil olan yük daşıma vasitələrinin səmərəli istismarını, yüksək məhsuldarlığını və təşkilini həyata keçirməklə daşımaların maya dəyərini azaldacaq və rentabellik səviyyəsini yüksəldəcəkdir.

Nəticə

Beləliklə, ümumi strateji istiqamət müasir nəqliyyat logistika sistemində nəqliyyat kompleksinin təkmilləşdirilməsidir. Müvafiq olaraq nəqliyyat kommunikasiyalarının vəziyyəti müasir tələblərə cavab verməlidir. Buna görə də nəqliyyat şəbəkəsinin inkişafı ilə bağlı problemləri dövlət səviyyəsində hərtərəfli müəyyənləşdirmək, vəzifələri və onların həlli yollarını müəyyən etmək, müvafiq dəstək tapmaq, maliyyə, maddi-texniki, resurs, təşkilati, hüquqi işlərin nəqliyyat kompleksinin inkişafı üzrə işlənilib hazırlanması, Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi (belə proqramın idarə edilməsinin mürəkkəbliyi nəqliyyat sistemində artan özəlləşdirmə prosesləri ilə çətinləşir) zəruridir. Müasir nəqliyyat sisteminin inkişafı üçün motivlər və metodlar kompleksini hazırlamaq (nəqliyyat şəbəkəsinin inkişafı üçün texnoloji tərəqqi və sivilizasiya səviyyələri) beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən sabit və geniş əsaslı işgüzar münasibətlərin arzuolunan və uzunmüddətli olması perspektivdə nəqliyyat logistika sistemində səmərəli təşkilin əsas məsələlərinə ciddi təsir göstərəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Antonyuk V., Smerichevska S., Remyha Y. Cluster model of supply chains management and development of transport-logistics infrastructure. 2018. pp. 1-12.
2. Пустохина И.В. Современные тенденции развития логистики // Российское предпринимательство. 2017. Том 18. № 3. pp. 339-346.
3. Radovanovic, D. Some ICTs in logistics and supply chains MEST Journal Vol. 12 No. 1. 2024. pp. 72-79.
4. Kalakonda, R., & Shi, Y. Blockchain-enabled supply chain management: A literature - 2019. pp. 4231-4234.
5. Juraeva G. et al. Transport features of logistics //E3S Web of Conferences 402, 01016 - 2023. pp. 2-6 .
6. V.Lukinskiy and V.Dobromirov Methods of Evaluating Transportation and Logistics Operations in Supply Chains Volume/Issue: Vol. 17: Issue 1. 2016. pp: 55–59.
7. Holweg, M., & Pil, F. K. The digital transformation of supply chain management:
8. Disruptive technologies and the internet of things. International Journal of Operations &
9. Production Management, 38(10), 2018. pp. 2045-2060.
10. Kuznetsov A.L., Kirichenko A.V. Methodological problems of modern transportation logistics //TransNav: International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation. T. 12. №. 3. 2018. pp. 611-616.
11. Port of Baku, <http://portofbaku.com/az/The-New-Port-at-Alyat/>
12. Aksungur, M. & Bekmezci, M. Lojistikte inovasyonun önemi. IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress. September, 7-8, Didim/AYDIN. 2018. pp.69-77.
13. Hüseynova, M. Azərbaycanın nəqliyyat-logistika sisteminin inkişaf etdirilməsi problemlərinə yanaşmalar və onların xüsusiyyətləri. AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası. 2019. s. 61-68.

УДК 656

А.В.Акбаров¹, Г.К.Каримов²

*¹Министерство Сельского Хозяйства АР
Азербайджанский Государственный Аграрный Университет*

*²Министерство Науки и Образования АР
Мингячевирский Государственный Университет*

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКИ
И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ
РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: транспорт, транспортная логистика, грузовые перевозки, управление, транспортировка и хранение, материальные потоки, груз

В статье обобщены различные подходы к понятию транспортной логистики и обосновано, что транспортировка является одной из основных затрат в логистической системе. Представлена система транспортной логистики по категориям, раскрыта сущность этих категорий, их общее назначение, цели и задачи, подробно проанализированы создание транспортных систем, совместное планирование транспортных процессов с различными видами транспорта, обеспечение

технологического единства транспортно-складского процесса, выбор типа транспортного средства, определение рационального маршрута доставки, устранение противоречий в соответствии с пунктом назначения, а также рост складских издержек. В частности, предложены такие функции транспортной логистики, как систематизация, интеграция, организация, выпуск и воспроизводство. Охарактеризованы факторы, которые привели к выделению транспорта в отдельную функциональную область логистики. Среди этих факторов транспортные затраты составляют большую часть общих логистических затрат, без транспортировки невозможно существование и организация материального потока. Транспортно-логистическая система классифицирована на такие виды, как доставка, обслуживание и транспортировка. Выделено девять групп глобальных проблем транспортной логистики, включающих финансовые, технические, технологические, информационные, экономические, международные, таможенные, экологические и трудовые проблемы. Определены основные направления решения финансовых, технико-технологических, информационных, экономических, международных, экологических и трудовых проблем. Определена емкость регионального рынка транспортных услуг как сумма транспортных услуг, оказываемых местными транспортными предприятиями конкретного региона, нетранспортных услуг, оказываемых транспортными предприятиями других регионов, а также их личным автотранспортом, населением и т.д. Предлагается определять общий объем транспортных услуг, оказываемых перевозчиками, как общий объем услуг, которые не могут быть оказаны перевозчиками из-за недостаточной провозной способности.

UDC 656

A.V.Akbarov¹, G.K.Karimov²

*¹Ministry of Agriculture of the Republic of Azerbaijan
Azerbaijan State Agrarian University*

*²Ministry of Science and Education of the Republic of Azerbaijan
Mingachevir State University*

**MODERN PROBLEMS OF TRANSPORT LOGISTICS
AND WAYS TO SOLVE THEM
SUMMARY**

Key words: transport, transport logistics, freight transportation, management, transportation and storage, material flows, cargo

The article summarizes various approaches to the concept of transport logistics and substantiates that transportation is one of the main cost items in the logistics system. The system of transport logistics by categories, the essence of these categories is disclosed, their general purpose, goals and objectives, the creation of transport systems, joint planning of transport processes with different types of transport, ensuring the technological unity of the transport and storage process, the choice of vehicle type, the definition of a rational delivery route, the elimination of contradictions in accordance with the destination, as well as the growth of storage costs are analyzed in detail. In particular, such functions of transport logistics as systematization, integration, organization, output and reproduction are proposed. The factors that led to the allocation of transport to a separate functional area of logistics are

characterized. Among these factors, transportation costs account for a large part of total logistics costs; without transportation, the existence and organization of material flow is impossible. The transportation and logistics system is classified into types such as delivery, service and transportation. Nine groups of global problems of transport logistics including financial, technical, technological, information, economic, international, customs, environmental and labor problems are identified. The main directions of solving financial, technical-technological, informational, economic, international, environmental and labor problems are defined. Defined capacity of the regional market of transport services is the sum of transport services provided by local transport enterprises of a particular region, non-transport services provided by transport enterprises of other regions, as well as their personal vehicles, population, etc. It is suggested that the total volume of transport services provided by carriers should be defined as the total volume of transport services that cannot be provided by carriers due to insufficient carrying capacity.

Daxil oldu: 12.02.2025-ci il